

OPORTUNIDADES, EIVAS E EXPERIENCIAS: ALGUNHAS CONCLUSIÓN TRÁS O ANO ROBERTO VIDAL BOLAÑO

Roberto Pascual Rodríguez
Escola Superior de Arte Dramática de Galicia

Resumo: Sen pretendemos facer un relatorio exhaustivo de todas as actividades que se teñen levado a cabo ata o momento grazas á celebración do Día das Letras Galegas de 2013, adicadas ao artista escénico Roberto Vidal Bolaño, con este contributo queremos expor unha serie de reflexións arredor da figura do dramaturgo, do actor, director, empresario teatral e escenógrafo, pero tamén reflexionar sobre a promoción e difusión da nosa cultura escénica, así como da situación das artes escénicas galegas neste momento de celebración arredor da figura do autor de *Cochos* e tamén, coincidindo cos 40 anos da celebración da I Mostra de Teatro en Galego, posteriormente denominada Mostra de Teatro Galego Abrente de Ribadavia e evolucionada na Mostra Internacional de Teatro de Ribadavia (MIT).

Abstract: It is not the aim of this essay to make a detailed report of all the activity deployed up to now to celebrate the *Día das Letras Galegas 2013* dedicated to Roberto Vidal Bolaño. Instead, with the present contribution we want to offer some thoughts on this playwright, actor, stage director, theatrical producer and stage designer, and also on the promotion and spreading of our theatrical culture. Besides, we wish to reflect on the situation of the performing arts in Galicia in this very same year that we are commemorating the figure of Vidal Bolaño and the 40th anniversary of the first *Mostra de Teatro en Galego* (later on called *Mostra de Teatro Galego Abrente de Ribadavia* and becoming today the *Mostra Internacional de Teatro de Ribadavia* or MIT).

Palabras clave: Teatro galego, dramaturxia, difusión exterior, espectáculos escénicos, divulgación, arte dramática, sistema educativo, sistema cultural, xestión cultural.

Key words: Galician Theatre, Dramaturgy, Diffusion abroad, Stage Shows, Diffusion, Dramatic Art, Education System, Cultural System, Cultural Management.

Nun recente artigo publicado na revista *ADE Teatro*, titulado “Renovación y agitación. El teatro de Roberto Vidal Bolaño entre los honores y la crisis”, dicíamos:

Roberto Vidal Bolaño (1950-2002) no es un escritor chileno, como escribió en alguna ocasión el periodista y crítico teatral Camilo Franco. Es uno de los referentes imprescindibles del teatro independiente y contemporáneo en Galicia, miembro de la Generación Abrente de Ribadavia, director, actor, dramaturgo en lengua gallega, con parte de su obra accesible en castellano y aún así poco frecuente en las carteleras de la villa y corte, como la mayoría de lo periférico (o de provincias, como todavía se escucha) (Pascual 2013a: 168).

A primeira pregunta, polo tanto, que pertinentemente nos podemos formular, sería a seguinte: mudou algo e en que medida esta circunstancia coa celebración do ano Roberto Vidal Bolaño? Un dos aspectos destacables, neste senso, que debe centrar a nosa reflexión, logo deste ano, debe ser, a risco de caermos nunha teima persoal constante, a da proxección exterior das nosas artes escénicas. A seguinte, deberá centrarse, na nosa opinión, na idea dun teatro nacional galego, defendido, analizado e propiciado na súa praxe por Roberto Vidal Bolaño, mais unha tarefa aínda pendente por desenvolver nos nosos días.

Resulta sintomática a escasa transcendencia escénica, sobre todo externa, do feito de lle ter adicado por vez primeira a Academia o Día das Letras Galegas a un home de teatro, representante significativo da escena contemporánea galega. Malia a crise e os recortes públicos que afectan ao sector escénico, resulta rechamante que non tivese un resultado notable noutras institucións teatrais de ámbito estatal ou mesmo internacional, co apoio que para estas cuestións sempre se precisa das principais institucións culturais do goberno. Quizais outra causa do problema poida ser que non exista un departamento ou instituto (chámese Rosalía de Castro ou Castelao) encargado destas relevantes tarefas para o impulso exterior e o desenvolvemento competitivo da creación viva e do amplo patrimonio cultural galego. Unha oportunidade perdida, dende o noso punto de vista, pois o certo é que con conmemoracións destas características (Shakespeare's 450th birthday, centenario Ibsen etc.) son moitas as iniciativas de promoción que se poñen a andar, pois ese é un dos seus sentidos

principais, para a dinamización do conxunto do tecido profesional, alén dos necesarios estudos e revisións do legado literario.

Sen ningunha dúbida, se algún produto debía ter protagonismo nese ano, ese debía ser o espectáculo escénico, pois é o ámbito propio no que se instala todo o labor creativo, de investigación e estudo do dramaturgo compostelán. Pero para iso é preciso o impulso do ámbito público, sobre todo nun tempo onde asumir riscos por parte da iniciativa privada é realistamente un feito máis ca heroico, case suicida, pois hoxe son poucos os espazos que dispoñen de recursos ou teñen vontade de destinalos á (co)producción das pezas ou á residencia de artistas, menos os usuarios, espectadores, que dispoñan dun salario digno para facer fronte a unha entrada que compense todos os gastos laborais, técnicos, fiscais e de servizos dunha función (a entrada gratuíta non é na nosa opinión tampouco unha solución edificante para esta problemática específica do contexto actual) e moi escasos os recursos educativos para adicalos a actividades extraescolares que complementen a exhibición xeral do espectáculo. Resulta, neste senso, ilustrativo que espectáculos con certo éxito crítico no seu momento e doadamente rescatables para optimizar a súa distribución e aproveitamento grazas ás circunstancias que referimos, como *Bailadela da morte ditosa*, de Teatro de Ningures, non se puidese volver repor, aínda que fose con algunha substitución no elenco. Comentabamos deste xeito aquel espectáculo en 2008:

Destaca nesta última montaxe dirixida por Etelevino Vázquez o deseño do vestuario e unha escenografía operativa para as diferentes situacións dramáticas [...] En ton case litúrxico e apoiando o distanciamento [...] co despoxamento da máscara ao final da obra [...], os intérpretes circundan o espazo central da representación [...] onde os elementos iconográficos conseguidos (a cama dunha muller doente, o cadaleito do morto ou os andéns dunha vía) resultan dos mínimos cambios de disposición de pequenas plataformas de madeira e escasos elementos de atrezzo: un tren, uns paxaros de papel a voaren pendurados duns fíos sobre a cabeza da morte ditosa, coma a conxunción dos dous astros colgantes nunha magnífica escena centrada na figura da morte articulada coma un títere, coma un romeiro do alén, por parte dos actores. Igualmente, o vestuario apoia unha boa dirección que busca o punto comedido entre o desespero dos personaxes e a combinación

dunha estética onde a antropoloxía da morte posúe forza non só nas cantigas senón tamén nas manifestacións plásticas (Pascual 2008: 96-97).

Resulta igualmente magoante que non se tivese aproveitado a ocasión que a proxección escénica e a dramaturxia bolañesa pode ter nestas circunstancias, para fomentar algún tipo de colaboración ou actividade específica, por exemplo na representativa Muestra de Teatro Español de Autores Contemporáneos de Alicante, onde o noso director tivo unha destacable presenza en varias edicións, así coma noutras iniciativas dese festival, do que nos dá conta a colección dos *Cuadernos de dramaturgia contemporánea*. No seu número 6, o autor d'Os *papalagui*, espectáculo sobre as insolidariedades e os hábitos ridículos do home branco que no ano 2001 visita o citado festival, ofrece unha moi interesante autopoética do seu oficio como artista escénico, que podemos ler no monográfico *Roberto Vidal Bolaño. Escritos sobre teatro*, publicado nos Cadernos do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades no ano 2013. Recoñecendo que a escrita significa facer fronte ás contradicións que un comete ás veces na vida diaria, Vidal Bolaño, con humor e por voltas con épica solemnidade, ofrécenos a súa visión do oficio como exercicio de valentía, risco e defensa da dignidade das persoas e dos oficios:

Porque si, por hixiene mental, para cambiar o mundo, para contribuír á liberación nacional popular das clases traballadoras e das camadas populares galegas, por encargo ás veces, por vanidade case sempre, por aburrimiento, para gañar algún premio, por despeito, porque unha mañá chama á túa porta un tipo ataviado de cigarrón do entroido de Laza e espêtache: boas, alcúmanme Tigre, son exlexionario e cobro a morosos por vía extraxudicial de execución inmediata! Ou porque ese ano á túa compañía tócalle producir unha de risa para cubrir perdas [...] Estaba convencido de que a pesar de ser galego, ter aínda un pé no XIX, de carecer de tradición e pertencer aos arrabaldes do imperio, tiñamos dereito a expresarnos a través das imaxes en movemento, e podíamos, por que non, intentar facelo con dignidade, quen sabe?, talvez incluso con éxito. Xa case ninguén lembra aqueles primeiros e balbucientes pasos, pero foron dados, e senón para outra cousa, serviron cando menos para dar conta de que tiñamos historias que contar e xentes capaces de facelo (Vidal Bolaño 2013: 113).

Recorda Vidal Bolaño, neste último treito que extractamos, os inicios escénicos do teatro contemporáneo galego, que viñeron da man do Concurso de Textos Teatrais e das Mostras de Teatro Galego de Abrente. Uns primeiros pasos que se fixeron avantando non moitos problemas e prohibicións, tendo en conta que os órganos censores estiveron moi vixiantes con estas actividades que supuñan un problema por contaren cunha poderosa ameaza: a arma do pensamento crítico, das xuntanzas, dos debates entre persoas de distintos perfís políticos e artísticos, dos coloquios, do acto socializador que supón unha función teatral, da metáfora e da forza visual da escena liberadora para os oprimidos ou para os indignados, diríamos hoxe. O premiado dramaturgo de *Laudamuco, señor de ningures* soubo da necesidade de organizarse en Ribadavia, da canle para vehicular a súa vocación, que teimosa e contundentemente levaría até a profesionalización. Coinciden neste aspecto, ao resaltar a importancia da experiencia de Abrente e o feito de que o noso autor gañe o Premio de Textos en 1976, dous libros que viron a luz neste ano, ao repasaren dende distintos enfoques a obra de Roberto Vidal Bolaño. Trátase de *Roberto Vidal Bolaño. Unha vida para o teatro*, de Laura Tato e *Roberto Vidal Bolaño e os oficios do teatro*, de quen lles fala. No segundo indícase:

Aínda que o festival foi evolucionando en recursos e selección de compañías, sempre mantivo o espírito de capítulo alternativo, coma referente nun panorama peninsular punteado pola fervenza do teatro independente, de metáfora, subversión e parodia grotesca aos valores do franquismo, cos que había que romper e á beira do entusiasmo cultural e social tamén de Portugal, país que viña de vivir a Revolución dos Cravos e co que existe un certo contacto xa nos inicios do novo teatro galego. Neste ambiente, nunha organización colectiva onde pairan o altruísmo e a familiaridade da confección deste fervedoiro teatral que fixo de Ribadavia un gran escenario xa para sempre, é onde Roberto Vidal Bolaño toma consciencia da necesidade de escribir teatro, fuxindo da súa concepción exclusivamente literaria, para fornecer ao seu grupo dunha materia textual atractiva coa que brindar historias que resumen problemáticas e realidades do momento, para calquera pobo oprimido do mundo, pero con estruturas, poéticas e imaxes das festas, ritos e da parateatralidade galega, sobre todo vinculadas coa morte e o entroido, ás que recorre permanentemente nesta etapa. Vidal Bolaño non pensaba só no mercado galego, sabía do complicado que era vivir deste oficio,

aínda o é hoxe, mais decide abandonar o traballo na banca para se adicar á arte dramática. El era sabedor que ata ese momento a única compañía con certa proxección exterior era a compañía coruñesa Teatro Circo, de Manuel Lourenzo, e que a confrontación con outros grupos, a saída a Portugal ou ás zonas onde a colectividade galega emigrante residía podían ser unha posibilidade de ampliar negocio e proxectos. Como sabemos, magoadamente, esta difusión exterior da creación escénica galega nunca foi considerada de maneira estratéxica polas autoridades culturais do país nin por unha maioría organizada dos creadores dunha maneira estable e planificada polo de agora. Debemos pensar entón que a súa opción de vinculación da actividade escénica coa parateatral non só é unha escolla estética senón tamén unha primixenia estratexia de produción, de conformación duns valores e dunha paisaxe visual e sonora da antropoloxía cultural galega sobre as táboas e tamén no mercado cultural.

Acompañado sempre da súa muller naquela altura, a actriz Laura Ponte, Vidal Bolaño acostumaba pernoctar na casa de José Luis Chao, un dos membros da organización das Mostras de Ribadavia, o que explica esa familiaridade, ese milagre artesanal, esa vontade por facer espertar a cultura galega en todos os seus formatos e canles de expresión, neste caso do abrente teatral. Dun xeito ou doutro, a partir da terceira edición da Mostra o seu nome sempre terá presenza na programación (Pascual 2013: 16-18).

Ribadavia congregou unha diversa representación de xeracións, profesións e intelectuais que viviron aquel amencer crucial da cultura escénica galega nos últimos azoutes da ditadura de Franco. Evidentemente, os protagonistas foron as moitas persoas que lograron converter a Ribadavia na capital do teatro galego, ás veces de xeito anónimo, pero sempre moi ben coordinadas nas tarefas que requiría xuntar grupos de teatro para unha actividade novidosa e exclusivamente en lingua galega, as Mostras e a convocatoria do Premio de textos (convocatoria do xurado, busca de recursos, tentativa da edición, posta en circulación das pezas premiadas e doutras que puidesen interesar ao crecente número de grupos afeccionados e aos que xa ían pensando na profesionalización etc.), a organización de mesas redondas, debates moitas veces clandestinos etc. Este conxunto de persoas que buscaban sempre un oco, mesmo despois do traballo, facendo fronte ao cansazo e aos falares e menosprezos dunha sociedade conservadora e maioritariamente estancada na cultura do

palio, das xerarquías e da orde establecida pola educación nacional católica, fixeron emerxer o pensamento diverxente, a crítica intelixente mediante a farsa, o drama e a festa do teatro na rúa, nos garaxes, nas prazas, alí onde puidese aparecer o rito socializador, empático e empoderador do teatro.

Recorda José Luis Chao, ideólogo da posta en marcha da primeira Mostra de Teatro no ano 1973, que o obxectivo era especializar a Asociación Cultural Abrente, despois das moitas actividades culturais e sociais levadas a cabo dende a súa constitución no ano 1969, no teatro. Era unha área que non estaba atendida de maneira clara pola multitude do asociacionismo cultural da Galicia do tardofranquismo e aí atopou a ribadaviense Abrente a oportunidade de sinalar un destino para esta vila ourensá, que hoxe continúa co legado, na transformada MIT. Como non podía ser doutro xeito, todo isto foi recordado nas terras do Ribeiro, onde Vidal Bolaño estreou con Teatro do Aquí en novembro de 1995 *O desengano do prioiro*, a partir do texto de Ramón Otero Pedrayo, onde recibiu homenaxes, onde ofreceu exitosos espectáculos coma *Oé, oé, oé*, de Maxi Rodríguez, ou o seu propio *Criaturas*. Dese xeito, a MIT 2013 decidiu pór en marcha un bloque de actividades enfocadas na figura de Roberto Vidal Bolaño, que se presentou do seguinte xeito:

Roberto Vidal Bolaño foi un artista todoterreo nos oficios do teatro, un destacado membro da Xeración Abrente de Ribadavia e un dos máximos expoñentes do teatro galego contemporáneo. Profesionalizou e dignificou a arte da que viviu, primeiro con Teatro Antroido e logo con Teatro do Aquí. Comprometido con todos aqueles que non teñen voz nas crónicas oficiais, fixo un teatro que quixo chegar a unha maioría social dende o humor apelativo á consciencia e á mobilización. Os seus temas e as situacións que propician os seus textos, dende o paro ata a corrupción, continúan a ter unha actualidade absoluta despois de que pasasen máis de dez anos da súa morte, o que nos constata que estamos ante a obra dun gran autor universal. A Real Academia Galega adicoulle as Letras Galegas de 2013 e, por suposto, dende a MIT de Ribadavia queremos sumarnos ás múltiples actividades que se están a realizar ao longo deste ano para ampliar o coñecemento dun autor imprescindible da nosa cultura, do teatro, da historia deste festival e das Mostras de Abrente, onde presentou o seu primeiro espectáculo, *Amor e crimes de Xan o Panteira*, en 1975 (Mostra Internacional de Teatro de Ribadavia 2013).

Así, inspirados na obra *Antroido na rúa*, analizando imaxes do teatro que o director de Teatro Antroido facía naquela época, dende os mómaros até os cabezudos ou os carteis dos romances de cego, realizouse un obradoiro de máscaras para público infantil, co cal de xeito lúdico a xente nova se achegou a unha das tarefas cultivadas por Roberto Vidal Bolaño, propoñendo e levando a cabo unha actividade plástica que puidese representar os personaxes tipo presentes na súa obra: o crego, o político, o meco... Tanto no ámbito escolar coma no cultural, consideramos que estas actividades interdisciplinarias, lúdicas e colectivas, son de máxima relevancia para as dinámicas de divulgación e contacto das Letras Galegas coa xente nova. Nese sentido, tamén destaca outra actividade que recolle a sección “Ano Roberto Vidal Bolaño” da Escola Superior de Arte Dramática de Galicia (ESAD), que foi presentada do seguinte xeito:

A ESAD de Galicia manifesta así o seu compromiso e contributo, coa memoria e a herdanza desta gran figura do noso teatro, para espallar dende a praxe formativa a autonomía da arte teatral e a firmeza coa que Vidal Bolaño creaba e defendía a modernización e a ampla difusión dos produtos confeccionados. Os futuros profesionais que saian destas aulas, destes talleres, destas salas, saben do moito que fixo tamén Vidal Bolaño e do moito que lle deben. Con esa responsabilidade emerxe hoxe tamén esta homenaxe, en cada escena, en cada ensaio, en cada mostra de fin de curso, en cada investigación escénica da súa obra (Escola Superior de Arte Dramática de Galicia 2013).

É obrigatorio falar tamén, dentro deste ámbito, da actividade levada a cabo polo CPI dos Dices de Rois, titulada “Telexornal Vidal Bolaño”. Se queremos formar a bos comunicadores, se queremos normalizar o uso da lingua galega entre a xente nova, se queremos fomentar o interese polas distintas facetas e autores que poden estar relacionados coa creación dun autor, esta parece ser unha ferramenta pedagóxica óptima. A actividade, de impecable fasquía técnica e evidente traballo previo de documentación, investigación, produción e guionización, amosa unha serie de entrevistas a actores e actrices, investigadores, directores etc., que coñeceron e traballaron con Vidal Bolaño e que nos dan a súa opinión, o seu recordo, a expresión imborrable para o acceso á información cultural dun xeito alternativo e complementario ao libresco, grazas ao emprego das redes sociais e das novas tecnoloxías, moi sedutor en canto á participación colectiva dun amplo número de alumnos entrevistadores, técnicos, guionistas,

directores, editores etc. Moi coherente iniciativa, tendo en conta a outra vertente menos destacada pero non por iso menos salientable na traxectoria do director e guionista de *Nova de Parmuide* (1987), episodio piloto para a TVG baseado en textos e fábulas do mindoniense Álvaro Cunqueiro. Coñecemos neste Telexornal, por exemplo, por boca do actor e escenógrafo Rodrigo Roel, que o éxito das primeiras producións de Teatro Antroido foi moi notable e que o teatro galego daquela época, aínda que ás veces tan precario que mesmo levou o estaribel a galiñeiros e distantes puntos da xeografía galega, chegou a realizar ata 90 funcións con *Laudamuco, señor de ningures*. Tamén temos noticia nesta ampla reportaxe (que nada ten que envexar a moita da oferta da grella televisiva actual) da iniciativa social de homenaxe da Santa Bolaña, unha procesión satírica polas rúas de Compostela, cidade fundamental en toda a obra do dramaturgo. Esta acción popular da Santa Bolaña, subversiva e paródica, transgresora como adoito facía o bufón Bolaño, mesmo en pezas para público familiar co aspecto e os paradigmáticos ritos da tradición xudeo-cristiá, é unha festa arredor do xogo teatral, pero tamén unha procesión que se acaba convertendo en manifestación, en berro ferido da cidadanía contra os problemas e os desatinos do noso tempo, como toda a comprometida escrita do noso autor, tanto a que revisa a nosa historia e mitos, coma a confeccionada para el mesmo representar nas ultranoites da extinta sala Nasa ou a que bebe dos roles e costumes das sociedades urbanas do seu tempo.

Igualmente, o IES A Cachada, de Boiro, presentou na rede, a través do YouTube, un documental titulado *Roberto Vidal Bolaño, da rebeldía*, onde se destaca a súa posición crítica, sempre incómoda para o poder, a quen parodiou en varios espectáculos mesmo, coma en *Sen ir máis lonxe*. Preséntanos ao amigo do debate, da verdade, do rexeitamento do eufemismo. Resáltanse neste documental protagonizado polas declaracións de Roi Vidal, Miguel de Lira, Patricia de Lorenzo, Xesús Ron, César Goldi e Camilo Franco, as preocupacións tanto persoais coma artísticas nas liñas recorrentes das súas obras, coma a incompreensión, a desigualdade, o abuso de poder, a situación política de Galicia (quizais o coñecemento que lle proporcionou o seu cuñado Manuel Quintáns sobre o movemento armado do independentismo co Exército Guerrillheiro do Povo Galego Ceive fixo posible que este fose o pano de fondo da súa obra *Rastros*, un reflexo da frustración dunha xeración que depositou na democracia unha serie de esperanzas ou utopías que non se chegaron a conquistar e que provocaron unha nova desigualdade e marxinalidade, cuestións

ás que sempre estivo atento), ou un espectador sen prexuízos que acostumaba ver espectáculos de todos os estilos.

Quizais este valor, esta nova tendencia, que tamén se sentiu na oferta editorial e que de maneira intelixente, ao noso ver, enfocou a estratexia da editorial Galaxia cara á preparación dun libro DVD realizado por Montse Pena Presas e Gonzalo Enríquez Veloso titulado *Un chapeu negro e un nariz de pallaso*, poida ser un reflexo de cara a onde debe camiñar a divulgación das actividades relacionadas co Día das Letras Galegas, tanto no ámbito escolar coma no divulgativo. Neste senso, teñen moita relevancia, tamén, dous organismos públicos de especial relevancia este ano mais tamén en vindeiros, sexa cal for o xénero literario do autor homenaxeado. Falamos da Compañía de Radio Televisión de Galicia (CRTVG) e do Centro Dramático Galego (CDG). Analizaremos a continuación a súa contribución e o que nos deixa para o debate todo o escenario de ambos os organismos, afectados tamén pola redución dos seus orzamentos. O segundo apostou por adicar a súa produción (dous espectáculos) arredor de Roberto Vidal Bolaño, un feito histórico, efectivamente, como afirmou o seu director, Manuel Guede. A primeira produción foi a posta en escena de *Días sen gloria*, un espectáculo ao noso modo de ver que descafeiniza a obra bolañesa pois, concordando co crítico Manuel Xestoso, “hai unha visión pesimista da sociedade que queda reducida aquí a un monllo de anécdotas picarescas cando, en realidade, constitúe a cerna da crítica que o autor lle dedica ás estruturas —políticas, relixiosas, sociais...— sobre as que se alicerzan as inxustizas e as desigualdades”. (Xestoso 2013: 46). E continúa: “A idea dunha sociedade corrupta na que todos son cómplices porque o cruzamento de intereses propicia a mesquindade e o engano é dunha actualidade que podería desempeñar a razón primordial do teatro: a catarse” (*Ibidem*).

Queremos destacar, en calquera caso, a tendencia de moitas compañías e tamén do CDG a elaborar cadernos pedagóxicos con propostas de actividades para antes e despois da recepción do espectáculo e a ampliación de información sobre a obra, sobre as fontes ou antecedentes etc. Non é ningunha actividade novidosa, véxase a longa traxectoria desta mesma experiencia noutras institucións escénicas, coma a revista *La Diabla*, dirixida por Ángel Facio, no Teatro Español, por poñer un exemplo, pero pode ser tamén unha fonte renovadora para achegar o teatro ao público escolar doutro xeito ao que habitualmente non teñen a posibilidade de acceder, é dicir, entendendo e analizando o teatro coma un xénero performativo e non coma un xénero literario, unha

arefa pendente no sistema educativo. Neste sentido, quixemos destacar no caderno pedagóxico do *Touporroutou da lúa e do sol*, segundo espectáculo do CDG, en coprodución con Teatro do Noroeste:

O teatro ábrenos moitas portas a inexplorados espazos, alimenta os nosos sentidos e fainos ver o mundo coma un gran escenario onde as mensaxes e os obxectivos non só se desvelan nas palabras, senón que tamén se esconden case sempre con máis clareza no xesto, tamén se potencian coa cor, tamén se desentrañan no ritmo ou nas intencións da fala, na caracterización empregada polos individuos ou nos obxectos que protagonizan o lugar da acción. O teatro acláranos moitas ideas, pero tamén nos fai dubidar e curiosar en moitas outras. Mesmamente naquelas técnicas, naqueles dispositivos, naqueles efectos que os artistas e os artesáns do teatro levan experimentando e adestrando ao longo de moitos anos e das súas vidas para nos presentar, normalmente en tan só unha ou dúas horas, o froito tan fresco e renacente coma se acabase de nacer.

Esta guía quere axudarche a coñecer mellor este mundo que nos descobre o espectáculo *Touporroutou da lúa e do sol* a través da metateatralidade, é dicir, do teatro dentro do teatro, pois o asunto principal da obra xira arredor duns comediantes que nos relatarán as súas viaxes e as condicións da súa vida e da súa relación con xentes que atopan polo mundo e das lendas que van colleitando. Tamén queremos acompañarte na recepción do espectáculo para que lle tires partido a esa hora de representación e a alongues no teu recordo, no que as súas escenas che poidan provocar. En cada apartado proporemos unha serie de actividades para xogar, para investigar, para debater e construíres a túa propia imaxe deste gran teatreiro, tamén itinerante, que foi Roberto Vidal Bolaño.

Non quixemos facer un estudo académico, non porque non sexan valiosos para coñecer mellor a época e a obra deste gran dramaturgo galego do século XX, senón porque se afastaría dos obxectivos fundamentais deste recurso, que é facilitar unha fase de aprendizaxe construtiva logo da visualización da peza, de argumentación crítica sobre o que nos quere contar a compañía e como nolo conta, de busca e ordenación de fontes e materiais que permitan, a cada usuario deste caderno, elaborar unha idea e unha análise propia do que nos ofreceu e legou o actor, director, dramaturgo, escenógrafo ou propietario da empresa Teatro do Aquí. Queremos, xa que logo, motivar tanto a

valentes coma a escépticos a coñecerem un mundo que, coma en Catarina de Siena e Ramiro de Blas, protagonistas deste espectáculo, produce unha sedutora relación de amor e odio ao mesmo tempo polo que de pracenteiro pero arriscado, infinito e incerto ten este oficio e esta arte de facer teatro, de cambiar de identidade por un intre para lle dar vida co corpo e coa voz a uns personaxes que queren chamar a nosa atención. Ti atreveríaste? Queremos, en fin, contribuír ao coñecemento dos oficios diversos que están vinculados co quefacer teatral, sensibilizar sobre a necesaria dignificación de todos eles e da súa indispensable condición grupal, que fai do teatro tamén unha ferramenta para desenvolver capacidades e valores substantivos nos procesos de aprendizaxe e na propia vida das persoas (Pascual 2013c).

Pola súa banda, Montse Pena, no caderno pedagóxico de *Días sen gloria*, incide no proceso de autoaprendizaxe do alumnado, que “ademais de ter en conta o coñecemento e a investigación sobre a figura de Roberto Vidal Bolaño e o seu período creativo, potenciará a autorreflexión e a crítica como xeitos de acadar o interese e a formación”. Polo cal nos acabará animando, despois de gozar do espectáculo e das actividades e lecturas da guía didáctica que o acompañan, a alongar a experiencia de maneira autónoma con algunhas recomendacións:

[...] mergullarte en tres subxéneros filmicos que, de non seres afeccionada, serán descoñecidos para ti: o western, o cine negro e o musical, as tres paixóns que convivían en RVB. Non o dubides, visita o oeste da man de Jonh Ford; procura o falcón maltés con Jonh Huston; ou recorre a cantar baixo a chuvia con Stanley Donen. Entre película e película e como ambientación: Leonard Cohen, un dos músicos dos que máis gustaba RVB.

[...] Sae á rúa e observa: detrás de cada persoa pode haber unha historia en forma de texto teatral. Quizais iso pensase RVB cando anotaba todo o que bulía na súa cabeza nos panos de mesa dos bares e cafés. (Pena 2013b).

Outra destacada iniciativa da compañía pública, esta para o público xeral, coma unha especie de escola do espectador, que cómpre lembrar é o ciclo “Roberto Vidal Bolaño recuperado, citas audiovisuais”, onde os especialistas Xosé Manuel Fernández Castro e Inma López Silva comentaron algúns fragmentos das súas obras. Estes parladoiros, que perseguen a integración máis activa do espectador na dinámica e na engrenaxe do funcionamento do sistema

teatral, substáncianse en propostas de formación continua do público e en espazos para o diálogo e o intercambio de análises.

O legado de Roberto Vidal Bolaño, do programa *Reporteiros*, da TVG, foi a contribución máis salientable da televisión pública, se ben creou unha canle temática na súa páxina web onde se inclúen entrevistas a distintos estudosos da súa obra, compañeiros e familiares que explican como se forxou un dramaturgo que rematou escribindo por casualidade, pois os seus intereses estaban postos, como o propio Vidal Bolaño declarou, na dirección. Tamén dende a compañía, pero no medio radiofónico, sobrancea o traballo que o *Diario Cultural* da Radio Galega, dirixido por Ana Romaní, lle prestou á divulgación da obra de Roberto Vidal Bolaño, con entrevistas temáticas a varios especialistas e achegados ao dramaturgo e cun programa especial a final de ano, no mes de decembro, que evidencia a fuxida da necrolóxica ou do bombardeo exclusivo do Día das Letras no mes de maio, dos que participa a maioría dos medios de comunicación.

Os fragmentos de entrevistas que podemos escoitar no especial do día 17 de maio sérvennos para repasar ou coñecer resumidamente a historia do teatro galego recente, pois Roberto Vidal Bolaño transitou por todos os espazos e momentos, dende o teatro da xente até o teatro institucional, como cualifica a época de Abrente e o nacemento do CDG a exposición para secundaria realizada pola Secretaría Xeral de Política Lingüística. Desenvolvido o teatro profesional e logo das etapas de Antroido e Teatro do Aquí, xa preto da súa enfermidade fatal, Vidal Bolaño reclamaba algo aínda non conseguido ou mesmo en retroceso na xestión teatral da cultura galega, a estabilidade. Escoitar falar do pasado é ás veces poñer a escena presente diante do abismo, para tomarmos consciencia ou, o que sería dende logo o mellor, para aprendermos a rectificar a tempo. Material calidoscópico coma este, que permanece, a escena pensada, logo da súa fugacidade, a escena musitada, a escena comentada, analizada, investigada, tráenos unha imaxe do que foi pero tamén de como se produciu e do que aquilo pode supor para a cultura do presente. Por exemplo, o xornalista Camilo Franco opina que Galicia non foi capaz de darlle a Vidal Bolaño as oportunidades que precisaba como director de cine. Verdadeiramente, algúns proxectos audiovisuais que presentou para a televisión en formato de serial ficaron no caixón, outros seguramente non saíron porque se cadra non houbo unha solicitude ou unha plataforma firme e decidida para que algo así acontecese. Grazas a conclusións coma esta, cuxa finalidade pragmática nunca é o laio, decatámonos da pertinencia de sobrepoñer a idea da

producción cultural entendida máis como sensibilidade social e fundamento humanístico ca como rendibilidade económica (que tamén o pode ser). A verdadeira xestión cultural é aquela que asegura a existencia de espazos diversos para que os seus tamén diversos creadores poidan crear, dende os laboratorios até as residencias e todas as súas reaccións alternativas e contestatarias, optimizando e organizando recursos que impidan escenas delirantes coma a metateatral escena 5 da obra *Animaliños*. E quizais a lexitimación popular, a valoración do esforzo e a formación para a degustación gozosa do diverso poden chegar da man con esta e outras novas maneiras de entender unhas políticas teatrais que non perpetúen, como dicía o propio Vidal Bolaño, o espectáculo escapista ou o papanatismo do teatro cuxo maior selo é o número de famosos ou mesmo a desconfianza ou o rexeitamento a moito do (seu) teatro provocador e indomable, que non sempre cae ben nunha sociedade con escasas ferramentas e referentes.

Tamén nas ondas se desenvolven os contidos de *A pegada do Eco*, un programa realizado polo alumnado e profesorado da ESAD de Galicia a través do Equipo de Dinamización Lingüística, para a Radio Ecça. No seu especial Vidal Bolaño, ademais das habituais conversas e entrevistas propias do medio e do formato, cómpre destacar a lectura, en clave de teatro radiofónico, da peza breve *2132*, así como a proposta de xogo interactivo que nos lanza o profesor Afonso Becerra coa lectura da primeira acoutación da obra *Saxo Tenor* para comprender ludicamente un dos ingredientes dramáticos que con meirande mestría soubo desenvolver o noso autor, a intriga. Tanto a escrita dun guión para un programa radiofónico coma para un espectáculo teatral requiren un dominio da expresión oral que igualmente reivindica Paco Macías nunha das súas intervencións. Ben sabía Vidal Bolaño e estes estudantes que o cultivo da fala, o seu adestramento, coñecemento e riqueza, é a fonte e o terreo no que sementar. Nos seus traballos está a evidencia do seu valor, en igualdade á palabra escrita, que no teatro nos dá a permanencia, o mapa da acción, o significante máis ca o significado, pois este é cume do grupo escénico en relación honesta coas súas fontes, como ben soubo expor Roberto Vidal Bolaño na tarefa de director e adaptador da dramaturxia doutros escritores, quen acostumaba dicir que a grandeza teatral residía máis en buscar e interpretar o non evidente ca en sobrepór o discurso propio a un discurso que lle é patrimonial a outro.

O ano supuxo a recuperación de dúas compañías, o tempo diranos se de maneira permanente ou continxentemente para o negocio das celebracións da festa das letras bolañesas. A primeira, Teatro do Aquí, con *BailadELAS*, un

menú degustación, como afirma a propia compañía, do teatro de Vidal Bolaño a través da dramaturxia propiciada polas máis destacadas personaxes femininas da súa obra, reunidas na dramaturxia cociñada polo seu fillo, o escritor e director Roi Vidal e interpretadas pola que foi a súa primeira muller, Laura Ponte. Semella que o teatro de Vidal Bolaño concede máis protagonismo aos personaxes masculinos (se cadra porque moitos foron escritos para interpretar el mesmo), por iso a estratexia desta produción de pór no foco a voz das mulleres ás que lles tocou un mundo de desigualdade, pero coa “(auto)fidelidade, a (auto)dignidade como elementos fundacionais e alicerzadores das mulleres bolañesas”, como nos di Montse Pena (2013) na súa análise de tres personaxes bolañesas publicado pola Comisión de Igualdade do Consello da Cultura Galega. Na escolla do tipo de personaxes femininas tamén estaba, pois é inherente a todo o cosmos dramático creativo, a necesidade de Vidal Bolaño de facer teatro para unha realidade concreta, urbana (como é maioritariamente Galicia, aínda que en moitos ámbitos da ficción permaneza a teima do tópico rural) e comprometida co seu progreso. Por iso tamén estas personaxes,

Quizais porque finalizou ese tempo dos heroes e chegou o tempo das perversas. As que aínda non cansaron das funcións, porque a través delas subvertéase a orde establecida, que é o mesmo ca dicir que se subverten os mecanismos de poder e de control. As personaxes femininas de Roberto Vidal Bolaño parten das mulleres dignas, das mulleres fieis a si mesmas, das mulleres libres para deterse nas perversas. Porque as perversas, finalmente, son as xusticeiras (Pena 2013).

A segunda rescatada, Teatro do Aquí, con *Criaturas*, repón un escaparate das présas, da cegueira da sociedade actual, que, a partir dun ser emanado do mito creado por Mary Shelley, pon en paralelo as atrocidades do cotián coas dun ser que de amor acaba arrincando o corazón da súa amada. Pero se dun aparente impulso temos que falar é da constitución da Asociación Roberto Vidal Bolaño, que nace en novembro de 2012 como un grupo non pechado co seguinte propósito:

Determinámonos a evitar, pois, que o 2014 a eira Vidal Bolaño vexa como se levantan o palco da música e as casetas da festa mentres os plásticos, as

envolturas das lambetadas, os restos dos petardos, as cintas de cores e as canas dos foguetes tremen nerviosos arremuíñados polo vento triste que anuncia o outono e fai virar espirais de poeira. O noso compromiso, xa como asociación, é traballar arreo nesa eira. Alongar o Ano Vidal Bolaño indefinidamente e contribuír a que cristalice na memoria colectiva a súa figura literaria. Sen esquecermos o espectáculo teatral nin a creación audiovisual (Asociación Roberto Vidal Bolaño 2013).

Sería un bo sinal para o teatro e para a cultura galegas que a Asociación realmente mantivese o impulso co que naceu, sumando e coordinando tarefas de maneira transversal, para ampliar as posibilidades do legado de Vidal Bolaño en todos os ámbitos, como esa adaptación audiovisual de *Anxeliños*, poñemos por caso, que lle gustaría ter visto ao seu autor e que precisamente nace a partir dun piloto para unha *sit-com* que non chegou a callar, titulada *Morosos varios*; ou a necesaria exportación da súa dramaturxia en distintas culturas e a coordinación de variadas tarefas de creación e investigación dende a praxe escénica de todos os oficios realizados por Vidal Bolaño.

Outra estrea, impulsada por institucións coma a MIT de Ribadavia, foi a de Titeres Cachirulo no terreo dos monicreques, ámbito que coma o da rúa foi moi atendido nos inicios da carreira teatral de Vidal Bolaño. *Romance dos figos de ouro*, subtitulada *Auto para títeres en vinte lances, catro coplas e un suspiro*, que toma unha parte da materia ficcional da *Ruada*, esa “certa historia dun Meco que houbo no Grove” e que causou varios males dos que deu conta diante da xustiza colectiva da veciñanza. Coma moitas destas creacións, ambientadas en coplas, crenzas e supersticións populares, miserias sociais e individuais, medos colectivos a algo intanxible pero ameazante, vemos a protagonista figura do Meco. A recreación do cantar de cego contará coa axuda dos corvos e dun amplísimo (sobre esta característica, téñase en conta que en *Ruada* hai 56 e “mil personaxes máis polo menos”) espectro de personaxes, moitas veces personificados e outros protagonistas de recreacións históricas. Tamén poderemos atopar nesta barraca personaxes da vida actual, que gardan un sentido paródico coas preocupacións sociais do momento da escrita e con outras universais. Finalmente, cómpre sinalar o exceso de retórica, a grandilocuencia e a ridícula reiteración da mesma idea con pretensión de elevado discurso que realiza o personaxe do Catedrático, moi emparentado coa figura de Il Dottore da *Commedia dell'arte* italiana, unha das moitas fontes do curioso lector e espectador

Roberto Vidal Bolaño e que a compañía Cachirulo tamén sinala, introducindo a improvisación na dramaturxia para enlazar temas de actualidade que cambian a actitude do receptor en determinados momentos do espectáculo.

Finalmente, o público irá descubrindo que o Meco, a causa das penurias, dos roubos e das pestes, non é unha figura concreta nin está nun lugar misterioso, senón que é un mal que se alimenta en calquera época e que só o pobo unido foi quen de guindar ao río sen que un só se erixise en heroe ou culpable diante dos gardas, pois coma en *Fuenteovejuna*, todos ao unisono se declararon autores. Eis, logo, unha alegoría solidaria polo ben común.

O espectáculo, dirixido por Jorge Rey, botando man das partes propicias á improvisación, como dixemos, incorpora temas e referentes da actualidade política e económica que fan rir sempre máis pola ironía e os dobres sentidos ao público adulto có infantil. Mais diso xa era consciente o director de Antroido que sabía que conviña administrar algunha chiscadela aos acompañantes do público infantil para conseguir non só o entretemento, pois sempre tivo claro que o teatro era moito máis ca iso, aínda que quixese chegar a conquistar un público amplo popular, como se sabe, mais unha cousa non é incompatible coa outra. Teatro como experiencia compartida, non como etiqueta para o consumo fugaz por grupos de idade.

En relación coa función social, artística e comunicativa do teatro, o xornal *Poder Obreiro* da CUT (Central Unitaria de Traballadores/as), déixanos neste 2013 unha reedición do artigo publicado polo autor de *Rastros* no ano 2000, onde di:

Hai que buscar no escuro, entre caixas, nese espazo que de común se lle secuestra ao espectador. Alí onde as evidencias se dilúen no aparente para confundirnos, para impedir que vexamos o seu auténtico rostro, o envés do decorado. Uns teñen que ver coa nosa falta de tradición escénica culta, ou burguesa, e coa estreiteza de miras que preside a valoración do popular, e que lles ten permitido aventurar temeraria e soberbiamente a máis de catro que nunca existiu nin existe hoxe, como se tal cousa fose posible. Outros co entendemento da práctica teatral como unha saída mercantil ou laboral máis no mercado do ocio. E os máis coa consideración da cultura como unha buguina propagandística de baixo custo e alta rendibilidade, tanto máis rendible, canto máis acrítica e insubstancial (Vidal Bolaño 2013).

Tiña moi claro Vidal Bolaño que o tipo de teatro que debía facer tiña que ser un teatro que observase á sociedade, que a procurase e que a espertase. Fuxiu sempre do ben feito, do chusco, tanto na forma dramatúrxica coma na plástica escénica. Na escenografía, quizais o aspecto menos (re)coñecido do de Vista Alegre, foi a procura unha poética que como dixemos no monográfico coordinado por Damián Villalaín para a revista *Tempos Novos* no seu número 192, evoluciona do grotesco e granguínolesco da primeira etapa parateatral até o esencialismo sinecdótico da segunda etapa do realismo sucio, do marxinal ou do urbano. Precisamente este aspecto visual é o que máis se bota en falta na exposición itinerante que a Secretaría Xeral de Cultura e a Secretaría Xeral de Política Lingüística prepararon para dar a coñecer a obra bolañesa. Resulta rechamante que a obra dun artista que traballou sempre pensando na tridimensionalidade do espazo da representación non contase con maiores elementos efémeros, cun estudado uso da luz, coa mestura de proxeccións e un maior material visual que puidese expor esta evolución estética e a importancia da coherencia dos elementos que permiten determinar un discurso en base á recreación dun estado emotivo e dun ambiente ou uns referentes ideolóxicos, históricos ou contemporáneos, determinados.

No ámbito editorial, a edición das obras completas do autor na Editorial Positivas quizais sexa a tarefa máis titánica de todas e necesaria, sobre todo para retirar da inaccesibilidade algunhas das pezas e da escuridade directamente outras, ou da dispersión. Se o Consello da Cultura Galega preparou unha edición facsimilar d'*As ruadas das papas e do unto*, tamén a Universidade de Santiago de Compostela fixo o propio co *Percival*. En ambas o interese deste tipo de edición vén dado pola apoiatura do bosquejo escenográfico ou do atrezzo, sobre todo na primeira, que pode entenderse coma unha partitura para unha peza de teatro físico e de intervención na rúa con elementos propios do teatro de monicreques e de obxectos. Nesa primeira parte da obra, con abundantes deseños de indumentaria dos personaxes e cunha proposta fixada plasticamente daquelas mensaxes que deben figurar nos carteis ou panos que os personaxes e os cambios de escena precisan, veremos a un grupiño de seis mómáros que chamarán a atención doutro grupo de cinco personaxes tipo que interaccionan con eles en forma de xigantes de feira: o garda (obediente e educado e sen sensibilidade de ningún tipo), a beata (choromiqueira e pasiva no seu laio e no seu prez), o neno (burlón e xoguetón), o traxeado (moi ocupado e cego ante moitas das cousas da vida) e o bispo (dispensador de beizóns e perdóns).

O demo, mediador entre ambos os grupos, xerará coas súas intervencións a crecente molestia que van causar na cidade estes inofensivos seres, que quizais por pediren cousas non materiais, cousas ás que a xente non estaba acostumada, cousas que fan cambiar os costumes, serán perseguidos e finalmente queimados por comportaren un perigo público (se cadra por seren uns disidentes da guía e das leis do consumismo ou simplemente por marcaren a diferenza).

Mais cómpre deterse no labor editorial de Positivas e na ardua tarefa de Paco Macías e Xosé Manuel Fernández Castro na preparación e revisión da obra completa en cinco volumes e a reedición individual das pezas *Criaturas* e *Doentes*. Pero esta editora tamén acolleu unha biografía do autor realizada por Roi Vidal Ponte, da que máis adiante falaremos. Agora faremos unha parada no proxecto editorial das obras completas, cuxos volumes foron presentados do seguinte xeito:

Volume I: A obra dramática de Roberto Vidal Bolaño convérteo nun dos grandes escritores da literatura galega. Este primeiro volume das súas *Obras Completas* inclúe seis obras que comparten un ambiente coetáneo: *Integral*, *Animaliños*, *Anxeliños!*, *Criaturas*, *Rastros* e *Saxo Tenor*. Todas elas están moi influenciadas pola sintaxe cinematográfica. E o seu espazo físico e psicolóxico é galego e, polo tanto, unha realidade próxima.

Volume II: As obras incluídas neste volume (*Mar Revolto*, *A Burla do Galo*, *Doentes*, *As actas escuras*, *Días sen gloria* e *Agasallo de sombras*) comparten un tempo anterior ao presente, un outrora, mais sen deixarmos de recoñecelo como moi actual. Os personaxes e mundos recoñecibles por todos, e que aparecen aquí, fan destes títulos unhas alfaias da literatura galega. E axudan a considerarmos a Vidal Bolaño un dos grandes escritores da literatura galega de todos os tempos.

Volume III: Naceu en xullo de 1950, no popular barrio de Vista Alegre, en Santiago de Compostela. Comezou moi novo a traballar, e a interesarse polo teatro, a literatura e o cine. En 1975 crea o grupo Antroido, co que vive unha etapa moi creativa e participa intensamente na dinamización teatral en Galicia. En 1984 créase o Centro Dramático Galego, co que Vidal Bolaño colaborará activamente. A representación da obra *Agasallo de sombras*, da súa autoría, cáusalle represalias que o afastan do teatro. Coa obra *Caprice des dieux* (incluída neste volume) o autor salda contas con toda esta etapa. A creación da Televisión de Galicia permítelle traballar no mundo audiovisual, na

dobraxo ou como guionista e director. Volverá ao teatro creando a compañía Teatro do Aquí, nunha etapa de moita creatividade e conseguindo o soño da profesionalización teatral. Faleceu en setembro de 2002.

As obras incluídas neste volume divídense en dous grupos. As tres primeiras teñen o elo de seren soliloquios, con moitos trazos autobiográficos, principalmente as dúas iniciais. E as tres seguintes comparten o elo do tempo inconcreto, de sempre.

Volume IV: As obras incluídas neste volume —*As ladaíñas pola morte do Meco*, *Ruada das papas e o unto*, *Antroído na rúa*, *Touporroutou da Lúa e o do Sol*, *Xaxara*, *Peituda*, *Paniogas*, *Tarelo*, *o Rapaz e o Cachamón* e *Romance do figos de ouro*— conforman o conxunto de pezas "de portas abertas" do autor, unhas porque están pensadas para sacar as montaxes á rúa e as outras por non discriminaren o público por razóns de idade á entrada dos teatros: aquelas e estas expóñense á vista de calquera. Esta nova achega das obras completas pecha o círculo orixinal de Vidal Bolaño como dramaturgo total.

Volume V: As obras incluídas neste volume conforman o conxunto de adaptacións e transmodalizacións de pezas doutros autores, adaptándoos sempre á dramaturxia bolañesa. Eis un diálogo do autor con outros autores referentes, ou con propostas antroideiras (*Os papalagui*) que o volven aos seus inicios.

A reunión de todas as obras, xa que logo, convértese nunha sorte de valioso material para repasar varias cuestións, por exemplo, a calidade da escrita non só para a posta en escena, senón tamén para a reivindicación do gozo da súa lectura individual, como quere tamén propor a estrutura do libro que Camilo Franco preparou para Biblioteca Gallega de La Voz de Galicia e que se divulgou co xornal o 17 de maio, onde se reforza esta cuestión que igualmente conecta a obra de Vidal Bolaño con Valle-Inclán, como teñen sinalado diversos estudosos, pois

Unha parte das claves poéticas de RVB están sintetizadas precisamente nas acoutacións, nos textos de ligazón, na descrición dos personaxes; textos que en conxunto forman parte das marxes da literatura escénica, que quedan necesariamente reducidos a unha condición subalterna pero que o escritor non quixo nunca desprezar. Con estes textos foi marcando un territorio que preparaba o terreo aos sucedidos, un espazo en suspensión que deixaba

a historia nese territorio que tanto lle prestaba ao dramaturgo: entre a ficción e a realidade (Franco 2013: 15-16).

Así, no seu conxunto, preséntase o tesouro, aquel que tenta relacionarse coa historia a través do teatro, crear personaxes improbables, sublimar a néboa e a humidade compostelá, acompañar á morte e ao altafalante da parodia... Velái o novo tesouro do pobo, pois como aparece no cómic de promoción do *Touporroutou*:

Hai tesouros de ouro e de prata. Hainos metidos nun saco que se volven de carbón se non es quen de levalos enteiros para a casa. Ou con figura de caveira mitrada que se alimenta de palabras escritas, a ser posible de contos e novelas de aventuras. Hainos feos... Hainos guapos... Pero o mellor tesouro é ter historias que contar e nenos que queiran soñar con elas!

A biografía de Roi Vidal, tamén na editorial Positivas, titulada *Fóra de portas*, en referencia ao dito popular que a veciñanza compostelá da infancia de Bolaño tiña para nomear a aqueles que vivían fóra do casco histórico, un dos máis serodios froitos de todo o movemento vidalbolañés, resulta ser unha obra de moi agradable lectura, ategada de anécdotas e peripecias dunha persoa que decide arriscar a súa estabilidade económica para adicala á creación escénica, un dos oficios máis maravillosos do mundo segundo as palabras do propio director de escena, porque non obedece a unha necesidade produtiva inmediata. A orixinalidade narrativa sérvelle ao autor de distanciamento e tamén de multiperspectiva, xa que a Lúa, o nariz de pallaso, a furgoneta, o chapeu, o monte Pedroso e a Catedral de Santiago serán os narradores omniscientes da vida e das circunstancias que rodearon a obra teatral do de Vista Alegre. Dese xeito, a personificación de todos estes obxectos ou lugares irán representando distintas funcións ao longo dos capítulos, dende a referencial á fáctica. Por exemplo, despois de informarnos das malas críticas que en xeral tivo o seu espectáculo *Agasallo de sombras* para o CDG no ano 1984, ao que moitos consideraron arcaísta, monótono ou inconexo, a furgoneta intervén para explicar a aparatosidade da escenografía e o intento de mellora logo da desastrosa estrea con todas as autoridades no Teatro García Barbón de Vigo, unha escolla arriscada pola mala sonoridade deste espazo e porque non fora o lugar óptimo nin tampouco o dos ensaios: “Atento ás primeiras impresións, asume os erros e trata de ofrecer unha versión mellorada cando a montaxe sae de xira (mentres

eu quedaba aquí, no garaxe, pois todo aquilo non collía en min) polas principais cidades e vilas do país.” (Vidal Ponte 2013: 76).

O humor ou as explicacións de certos elementos da súa peculiar e tan icónica caracterización (coma o sombreiro, de cuxo uso o convenceu a súa compañeira e actriz Cruz Comesaña durante unha rodaxe na que tivo que manter a calvicie e que logo do falecemento desta o acompañará para sempre como recordo), están introducidos entre as intervencións, a modo de diálogos, do propio Vidal Bolaño e da ficcionalización de situacións con amigos coma Xulio Lago, Agustín Magán, Eduardo Alonso, Xavier Carro etc. Se non son literais, moitas destas réplicas completan a paisaxe coa que Roi Vidal nos quere amosar o que se esconde detrás do pano e a personalidade ou o retrato de condutas e formas de ser, de vivir en sociedade, de ser artista e tamén cidadán galego nunha determinada época ou pai comprometido coa igualdade cando iso non era o habitual ou o politicamente correcto. Nun formato que se aproxima ao documental filmico, nunha inmejorable referencia para unha biografía coma a do autor d'*As actas escuras*, a obra destaca pola boa documentación e as doses de termos concretos que tamén precisan o léxico e as formas do discurso do personaxe. Reparemos na intervención do personaxe de Vidal Bolaño creado polo seu fillo a partir da situación da estrea d'*O desengano do prioiro* en Ribadavia no ano 95 e a súa consideración da arte teatral ligada coa fonte e o estilo de Otero Pedrayo, autor da peza da cal parte o espectáculo:

ROBERTO: O seu é un teatro que, a pesar das aparencias e de ter sido considerado como extremadamente literario, ten como un dos seus obxectivos primordiais o de ensanchar as lindes da arte teatral vítima dese tipo de aseveracións propias do conservadorismo dunha crítica, dun medio ou duns creadores incapaces de concibir máis xeito de entender as cousas que o propio ou o consagrado polo uso, e propensos a confundir as súas propias limitacións coas do teatro mesmo (Vidal Ponte 2013: 120).

A creación escénica contemporánea, non tanto no aspecto cuantitativo, mais no cualitativo, é quen de sorprendernos e de amosarnos unha realidade cada vez máis poliforme, híbrida, onde os límites entre os xéneros escénicos ou ben quedan moi diluídos ou ben sofren procesos de transgresión ou mestura. Deste xeito, a materia dramática, o legado de Vidal Bolaño no seu conxunto, tamén o seu discurso sobre o oficio, poden sernos moi útiles socialmente para axudarnos

a entender ou para animar ao nacemento de novas formas e estilos de creación, aproveitando as linguaxes específicas, probándoas noutros xéneros, noutros contextos e facendo partícipes as necesidades e experiencias de colectivos que mesmo nunha primeira aparencia pouco teñen que ver coas artes escénicas. Pero non esquezamos que o teatro é unha *summa artis* e que moi posiblemente a modernización dos discursos, a orixinalidade das novas creacións ou a frescura honesta, rigorosa e desprexuízada moitas veces procedese do encontro entre disciplinas e a súa capacidade para tecer con fíos nada repelentes.

Neste senso, consideramos moi meritorio sinalar o proxecto da *Revista Galega de Teatro (RGT)* orientado a trasladar á linguaxe da banda deseñada unha obra dramática. O concurso comezou en 2009 precisamente cunha obra de Roberto Vidal Bolaño, *Doentes*. Naquela ocasión Brais Rodríguez obtivo o galardón trasladando ás viñetas as escenas errantes dos protagonistas Valeriano e Cañete, nunha noite compostelá onde a tuberculose se enlaza co alcohol, as salas de cine, os bares, as pensións, o poder da autoridade ou a insensibilidade da pobreza. En 2013 a RGT volveu convocar o Certame de Banda Deseñada sobre Teatro Galego e, en homenaxe ao autor de Vista Alegre, ademais de crear unha sección específica nos catro números anuais que acolleron varios contidos e reflexións sobre o autor das Letras Galegas dese ano, decidiu que a peza sobre a que debía partir o certame sería *2132*. O deseñador viveirense Diego Blanco gañará coa súa proposta o reto lanzado pola citada revista, dando unha nova visión a unha peza breve editada precisamente na súa orixe na RGT, no ano 1992, co acaído subtítulo “Exercicio para debuxantes intrépidos”. O cómic presenta en doce páxinas unha misteriosa investigación especial de Chatman Asociados sobre as circunstancias estrañas da morte do Director do programa de confrontación de plans Alto Comité Interbloques. O deseñador expresou a esa parte de ciencia ficción e humor que posúe a peza nun Nova York post-catástrofe, empregando as cores alaranxadas similares á tonalidade de cartaces de películas do oeste de mediados do século pasado, como *A morte tiña un prezo*, de Clint Eastwood. A imaxe futurista da muller robot con nariz vermello (chiscadela en homenaxe ao bufón compostelán) e algunhas iconas que conectan o tema principal (a reivindicación das ideas do independentismo galego) con ese debuxado estado unificado de “feudalismo tribal transitorio” danlle unha interesante perspectiva de, poderíamos dicir, futurista thriller apocalíptico (véxase a estatua da Liberdade como centro de operacións, onde en troques dunha chama se sitúa un carro de combate rodeado de arame

punzante). Mais o misterio continúa, pois como nos di o cego da biblioteca, na derradeira viñeta, el leva anos intentando adiviñar que querían borrar da memoria da xente os responsables do exterminio da palabra GALLAECIA, motivo que provocou a descarga e morte do Director mentres tecleaba a dita palabra no seu computador.

Teatro para xogar, como nos propón o libro de Afonso Becerra, coa ironía, coa intriga, cos roles do poder. Teatro entendido tamén como ensaio da vida para adestrar e aprender as estratexias dos opresores e as circunstancias do oprimido, na estela de Augusto Boal. “E se ademais creo beleza, mellor”, como nos diría Roberto Vidal Bolaño, quen se quixo achegar sempre ás formas comunicativas da sociedade para parodias, subvertelas ou analizalas dende a retórica clásica pasando polo discurso da “american way of life”, como nos recorda Camilo Franco comparando a obra do compostelán coa ficción televisiva no estudo de dez obras escolmadas e representativas da súa traxectoria. Mais Vidal Bolaño sempre quixo ir mellorando o presente a medida que o carro da escena rodaba, entendendo que o teatro é un oficio colectivo nun sentido dobre e sen vaidades: está feito por un colectivo e para colectivos. Se cadra destes evidentes pétalos que con este ocasión caen enriba dos nosos escenarios podemos facer rexurdir a estela do anceiado teatro nacional galego defendido por Roberto Vidal Bolaño. Tamén podemos deixar que os pétalos murchen e creen outro novo sedimento, coma se esta tarefa fose máis un mito ca unha vontade común para a cultura dun pobo decidido.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Asociación Roberto Vidal Bolaño (2013): *Manifesto fundacional*. http://robertovidalbolano.org/wp-content/uploads/RVB_Manifesto.pdf
- Franco, Camilo (2013): *Roberto Vidal Bolaño. Acoutacións e diálogos. Antoloxía*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- Mostra Internacional de Teatro de Ribadavia (2013): *Programa da 29ª mostra 2013*. <http://mitribadavia.com/documents/programa-2013.pdf>
- Pascual, Roberto (2008): “Bailaretadas de homenaxe con acerto estético”, *Revista Galega de Teatro* 56, 95-97.
- (2013a): “Renovación y agitación. El teatro de Roberto Vidal Bolaño entre los honores y la crisis”, *ADE Teatro* 148, 168-174.

- (2013b): *Roberto Vidal Bolaño e os oficios do teatro*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- (2013c): *Caderno pedagóxico. Touporroutou da lúa e do sol*. Santiago de Compostela: Agadic – Xunta de Galicia. http://www.centrodramatico.org/mediateca/documentacion/cdg/touporroutou/caderno_pedagogico.pdf
- Pena Presas, Montse (2013): “Tres personaxes femininas en RVB: a subversión das perversas”. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega http://www.culturagalega.org/imaxes/docs/tres_personaxes.pdf
- (2013b): *Caderno pedagóxico. Días sen gloria*. Santiago de Compostela: Agadic – Xunta de Galicia. http://www.centrodramatico.org/mediateca/cdg/documentacion/cadernospedagogicos/Dias_Sen_Gloria_Caderno_Pedagogico.pdf
- Vidal Bolaño, Roberto (2013): “Entre caixas”, *Poder Obreiro, Especial Letras Galegas 2013*. Suplemento de *O xornal 12*.
- (2013b): “Se ademais creo algo de beleza, mellor”, en Luís Cochón (ed.), *Roberto Vidal Bolaño. Escritos sobre teatro (Posicións e Teoría)*. CADERNOS Ramón Piñeiro XXV. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia – Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, 113-115.
- Vidal Ponte, Roi (2013): *Fóra de portas. Paseo libre e non moi respectuoso polos tempos e lugares de Roberto Vidal Bolaño*. Santiago de Compostela: Edicións Positivas.
- Xestoso, Manuel (2013): “Ambigüidade esteticista”, *Revista Galega de Teatro* 75, 45-46.

Recursos en liña:

- Asociación Roberto Vidal Bolaño (2013): <http://robertovidalbolano.org>
- Compañía de Radio Televisión de Galicia (2013): *Especiais Roberto Vidal Bolaño*. <http://www.crtvg.es/cultural/especiais/categoria/roberto-vidal-bolano>
- Escola Superior de Arte Dramática de Galicia (2013): *Ano Roberto Vidal Bolaño*. http://www.esadgalicia.com/glg/actividades_detalle.php?id=57&tit=Ano%20Roberto%20Vidal%20Bola%F1o&cat=26
- Real Academia Galega (2013): *Día das Letras Galega. Roberto Vidal Bolaño*. http://www.realacademiagalega.org/figuras-homenaxeadas/-/journal_content/56_INSTANCE_8klA/10157/105410

Xunta de Galicia (2013): *Letras Galegas 2013. Roberto Vidal Bolaño*.
http://www.xunta.es/linguagalega/roberto_vidal_bolano